

к.філол.н., Циганок Г.М.

Сумський національний аграрний університет

Кваліфікація українських фонетичних термінів у системі лінгвістичної термінології

Оптимальним методологічним підходом до вивчення складу, системи і структури терміноодиниць певної галузі знання дослідники визначають польовий метод. Особливістю фонетичної термінології є те, що в ній теоретичні і практичні аспекти дослідження переплетені, її поняттєво-термінологічний апарат перебуває в активній взаємодії з такими підсистемами як лінгвістика (орфоепія, графіка, орфографія, а також лексикологія, граматики (морфологія та синтаксис) і стилістика), так і прикладні сфери – біології (анатомії, фізіології, нейрофізіології), фізики, психології, логіки, афазіологія й логопедія, фізична акустика й психоакустика; техніка зв'язку; теорія інформації; кібернетика й інформатика; статистика; метрика й версифікація; теорія спілкування; когнітологія; психологія; соціологія; історія; етнографія; культурологія; естетика. Отже, схема і структура підсистеми української фонетичної термінології дуже складна, має кілька перехідних зон насамперед у зв'язку з використанням прикладних аспектів інших наук.

Щоб окреслити чітко ієрархічну будову сучасної фонетичної термінології (макрополе лінгвістичної термінології), треба спиратися на врахування багатоаспектності досліджень і їх логічну взаємодію. Кожний з напрямків фонетики оформлений у галузь з своїми дослідницькими завданнями і відповідним терміноапаратом, що складають наповнення ядерного мікрополя (ядерних мікрополів). Їм передують найзагальніші поняття (центр ядра), крайню периферію фонетичного термінологічного макрополя складають загальнонаукові поняття-терміни.

Методологічні засади дослідження української фонетичної термінології як **термінологічної парадигми**, представляють собою однослівні складники та термінологічні словосполучення, які позначають поняття фонетичної

підсистеми мови та вживаються в спеціальній науково-теоретичній, науково-популярній, методичній та навчальній літературі, у фаховій мові фонетистів, фонологів, інтонологів, акцентологів тощо. Фонетична терміносистема характеризується як упорядкована сукупність термінів на позначення понять фонетики, які перебувають у різноманітних зв'язках і відношеннях.

Фонетичні терміни в системі лінгвістичної термінології кваліфікують як *макрополе фонетичної термінології (МФТ)*, що може бути сегментоване на *мікрополя*, далі – на *тематичні групи* різних ступенів градації (підгрупи, мікрогрупи). Отже, МФТ – це система термінологічних груп у термінологічній підсистемі, яка не є однорідною. Ще один рівень парадигматизації МФТ – виокремлення *лексико-семантичних рядів*, або груп слів (синонімічних, опозиційних, гіперо-гіпонімічних), тобто ще одного рівня ієрархізації фонетичних термінів відповідно до семантики позначуваних ними понять.

Наголошуючи на тому, що особливістю української фонетичної термінології є те, що в ній теоретичні і практичні аспекти дослідження переплетені, слід ще раз зазначити, що ця галузь знання, її поняттєво-термінологічний апарат перебуває в активній взаємодії з іншими галузями мовознавства. Щоб чітко окреслити ієрархічну будову МФТ, треба врахувати багатоаспектність досліджень і їх логічну взаємодію. Кожний з напрямів фонетики оформлений у галузь із своїми дослідницькими завданнями і відповідним терміноапаратом, що є наповненням кожного з ядерних мікрополів. Отже, МФТ має такі складники:

I. Центр ядра МФТ – терміни на позначення розділів і підрозділів фонетики (*фонетика: загальна (описова)* (з додатковим спрямуванням – *синхронна* та *історична фонетика, порівняльно-зіставна фонетика*) *експериментальна* (спорадично зі спрямуванням *перцептивна фонетика*)). Крім того, залежно від виокремлення предмета аналізу загальну та експериментальну фонетику диференціюють на *сегментну* та *суперсегментну*). Термін *фонетика* кодифікований із двома значеннями: 1) звукова будова мови; 2) розділ мовознавства, що вивчає звуковий бік мови. Зафіксовано парадигму

термінологічних словосполучень до поняття *фонетика* у другому значенні – *артикуляторна фонетика, фізіологічна (органогенетична) фонетика, акустична фонетика, перцептивна фонетика, експериментальна фонетика, інструментальна фонетика*. Мовознавчі джерела по-різному виокремлюють кількість таких напрямків: *загальна, історична, фізіологічна* ('артикуляційна фонетика'), *експериментальна, описова фонетика, описова, історична фонетика, історична, загальна, експериментальна, описова фонетика, історична, загальна, експериментальна фонетика*. Те, що вже кілька десятиліть кваліфікували як акустичну й артикуляційну фонетику, наприкінці 40-х рр. ХХ ст. А. А. Москаленко пропонував називати антропофонікою .

II. Ядерні термінологічні мікрополя утворюють терміни та термінологічні словосполучення, що репрезентують підрозділи загальної (термінологічне мікрополе сегментної фонетики – ТМСегФ, термінологічне мікрополе суперсегментної фонетики – ТМСупФ) та експериментальної (термінологічне мікрополе експериментальної фонетики –ТМЕФ) фонетики.

Із виділеними ТМ співвідносні терміни на позначення наукових напрямів української фонетики загалом. Так, термін фонологія закріплений в українському мовознавстві з другої половини ХІХ ст. (першу фіксацію у слов'янському мовознавстві пов'язують з періодом 70-х рр. ХІХ ст., з ім'ям І. О. Бодуена де Куртене). З середини ХХ ст. цей термін вживають у значенні «розділ фонетики, що вивчає звуки мови в аспекті їх основної функції – виражати людську думку», «розділ мовознавства, що вивчає звуки мови як засіб творення, розпізнавання і розрізнювання морфем, слів і їх форм, тобто функціональні властивості фонем». В академічних працях закріплено два значення терміна фонологія: «1) розділ мовознавства, що вивчає звуки з погляду їх функціонування у мові – як фонем; 2) фонологічний рівень мовної структури». У значенні 'розділ сегментної фонології, що вивчає фонему як найменшу одиницю фонологічного рівня' І. П. Сунцова, вихованка Ленінградської фонетичної школи, вживала термін фонематика . Термін акцентологія вживають на позначення «розділу мовознавства, присвяченого

вивченню особливостей словесного наголосу та його історичних змін в окремій мові або в групі споріднених мов»; уперше вжито в 1880 р. (Р. Брандт). Диференціюють терміни на позначення напрямів – описова акцентологія, теоретична акцентологія, історична акцентологія, порівняльно-історична акцентологія Інтонологія як напрям та його термінологічне забезпечення формується від 60-х рр. ХХ ст.

III. Периферійні терміни – це терміни біології (анатомії, фізіології, нейрофізіології), фізики, психології, логіки, афазіології й логопедії, фізичної акустики й психоакустики; техніки зв'язку; теорії інформації; кібернетики й інформатики ; статистики; метрики й версифікації; теорії спілкування; когнітології; психології; соціології; історії; фоностилістики як складники виокремлених термінологічних груп (ТГ), тематичних груп термінів (ТГТ), тематичних підгруп термінів (ТПТ), тематичних мікрогруп термінів (ТМТ), тематичних рядів (ТР).

Отже, макрополе фонетичної термінології – це складна система, що побудована як ієрархічна сітка взаємозалежних понять-термінів, гіперо-гіпонімічних залежностей, опозитивних кореляцій.

Література:

1. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Головне видавництво видавничого об'єднання «Вища школа», 1985. – 360 с.
2. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
3. Сунцова І. П. Фонема. Історичний нарис і спроба визначення поняття / І. П. Сунцова // Мовознавство. – 1934. – Кн. 2. – С. 113-126.
4. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тарасенко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 3-є вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. Енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.